

Klasiko bitxi • arront klasiko

Joxemiel Bidador

Nafarroako lehen egunkariaren egilea: Nipho

Grazia luzeko Francisco Sebastián Manuel Mariano 1719ko ekainaren 10ean sortu zen Teruel aldeko Alcañizen; aita Napoliko Sebastian Nipho zuen, goren graduazioko militarra, eta ama berriz, Iruñeko Brigida Cagigal. Nahiz aragoarra izan, eta amaren aldetik Nafarroara hurbiltzeko aukera izan, Nipho Madrilen bizi izan zen gutxiz gehieneko denbora, eta hantxe zendu zitzaigun 1803ko urtarrilaren 10ean.

Idazle profesionala izan zen Nipho, ez idatzitakoaren kalitateaz bezainbatean, izkiriatzen zuenaz bizi izan baitzen baizik, XVIII. mende hartan nahikoa zaila agitzen zena. Sos gehien eman ziona itzulpenak izan ziren; Caracciolo markisaren lan guztiak gaztelaniaratu zituen, baita Fai Jacinto Montargonen *Diccionario apostólico* edota beste lan erligiosoa, edo Florianen lanak.

Ilustrazioaren garaiko egilea guztiak bezala, antzerkiak kezkatzen zuen, eta egile ezeze, baita antzerkiaren gaineko teoriagilea izan zen. Behialakoan eman izan da argitara antzerkirako berak formulatu erreforma, *Idea política y cristiana para reformar el actual teatro de España y conducirle en pocos años al estado de perfección que desea el magistrado y pueda constituirse por modelo de todos los de Europa*. Halaz guztiz, eskuizkribu hau topatu aurretik bagenuen bere ideien berri, bere *Diario extranjero* egunkariaren orrialdeetan agertu baitzuen *Poética dramática*. Madrileko Gurutzearen antzokian *Dios protege la inocencia y Elvira reina de Navarra* izenburuko antzezlanak jokatu zuen estreinakoz 1788ko maiatzaren 10etik 15era. Argumentua Juan Marianaren historian topatu zuen (VIII. Alea, XIII. Kap.). Trigerosek lan honen gainean egin zuen kritikak eztabaidea guritsua sortarazi zuen; Escenofilo Ortomeno ezizenez Niphok berak erantzun zion *Carta acerca del drama nuevo intitulado...* idazkian bere tesiak azaldu zituela; erdibidean kokatzen zen, eta Calderonen zein XVII. mendeko antzerki barrokoa goraipatu bazuen ere bere 1764ko *La na-*

ción española defendida de los insultos de El Pensador y sus secuaces Clavijo fajardoren kontra, haren desagerketa ere eskatu zuen besteetan. Horregatik ausaz, Menéndez Pelayok ideologia garbiren eza leporatu zion, eta horren ezarian, anti-entziklopedista eta tradizionalistatzat jo zuen, bere interesen arabera naski. Alabaina, Samaniego, Iriarte edo Moratin zaharrendandik hurbilagoan zegokeen Ramón de la Cruzengandik baino. Honen frogak, Rousseauen Pygmalion melologoaren itzulpena, Duran, González del Castillo, Suarez eta Rojo idazleek eginikoen ostean penintsulan agertu bosgarren aldaera, edota metastasio- ren lanen itzulpena.

Alabaina, kazetari izan genuen Nipho bereziki, Karlos III.aren agintegoko lehenbiziko hamabi urteetan bederatzik aldikako argitalpen bat karrikaratu zuela, tartean, Manuel Ruiz de Uribe ezizenarekin Espainian argitara eman zen lehenbiziko egunkaria, hau da, Madrilen 1758ko *Diario Noticioso erudito y comercial, público y económico*; Niphok utzi ondorean, Lozano eta Thèvenin eskuetatik pasatu zuen *Diario de Madrid* aldatuta 1918ra arte. Atera zuen bigarrena 1759ko *La Estafeta de Londres* izan zen, gutunetan emanda, eta 1779an eta 1786an berriz editaturik. Antzeko gaiak jorratzeko 1761eko *El murmurador imparcial* eta 1763ko *Correo general histórico, literario y económico de la Europa* izan ziren. Urte berean *Diario extranjero: noticias importantes y gustosas para los verdaderos apasio-*

nados de artes y ciencias agertarazi zuen Madrilen, Espainiaz kanpoko argitalpenen berri ematekoa, *Journal des Savants* eta *Annales Typographiques* argitalpen frantsesetik zuzenean itzultako testuen bitartez. Marmontelen elaberri moralen itzulpenak *El novelero de los estrados y tertulias y diario universal de las bagatelas* 1764an ateratakoan eman zituen. Eite didaktikokoa ere *El bufón de la corte* 1767ko aldizkaria izan zen. *El correo general de España* merkataritza erret ganberak babestuta atera zen 1770an. Beste argitalpenak ere *El pensador cristiano* edota *El erudito investigador*.

Guztiarekin, gure interesekoa 1760an estreinakoz atera *Cajón de Sastre literato o percha de maulero erudito, con muchos retales buenos, mejores y medianos, útiles, graciosos y honestos, para evitar las funestas consecuencias del ocio* izenburuko argitalpen didaktikoa da, bi urtetan atera zen astekaria alegia. Honen berrargitarapena, zertxobait aldatuxea, Nafarroan ateratako lehenbiziko aldizkaria izan zen: *El duende especulativo sobre la vida civil*, Iruñean Martínez baitan 1762ko urtarrilaren 1az geroz. Lan honen ateratzeko, Niphok Juan Antonio Mercadal ezizena aukeratu zuen. Bigarren zenbakirako, jada, jatorrizko izenburua eman zion berriz, *Cajón de Sastre*. (El duende especulativo, 8 zbk., «Principios históricos del arte de bailar», in ANA CLARA GUERRERO, Viajeros británicos..., 358-pasim). Hirugarrenez ere 1781ean atera zuen Madrilen.

etorri ahal ean

Patzi ku Perurena

Neronek frogatua

Idazpena jatorriz asma- zio majikoa da, magoek egin eta zabaldua. Ikuspuntu hori Mesopotamian sortu eta, gero, greko eta juduen erlijioetan eta beren adarretan finkatu zen. Euskaldunen idurian, berriz, majia hori ez da esistitu; beti bereizi ditu idazpena eta sortilegioa. Hitza majikoa izan zaio, baina ez letra. Euskara idatzia, tradizioz *contradictio in adjecto* izan da, eta ez inoren inposaketagatik, baizik euskaldunen ikuskera beragatik.

Kristautzearekin ikusi zuen euskaldunak lehen aldiz idazpenaren ostentazio zeremonial izugarri eta iraunkorra. Baina euskaldunak sekulan ez du sumatu, goxatu, letren esentzia majikorik, eta saiheste popular horretaz landara garatu da komentuen eta burokraten grafolatria, euskal kaligrafoak eta pendolistak nagusi direla.

Hala, euskaldun gehienentzat letrak esistitu ez duten artean, guti batzuentzat Estatuko burokrazi eta erlijioari gogorki lotuak zeuden. Norbaitek balerrake halaxe izan dela edonon; bai, baina hemen osoki manera monolitikoan. Letrak kontsideratzeko ikusmodu estalinista apezkoi hori izan da, euskal letretan gailendu den bakarra.

Euskalduna, ez da berez letratu, letratu kondeszendiente baizik, euskaldun iletratuak jada beragandik bueltarik gabeko arrotzu eta ergeltegi bateko azinda bezala ikusiko ditue- na; eta ez sekula letren jostetan eta arriskuan ibiltzeko txirrinta dutenak. Euskaldunak ez du izan, beraz, bere burua letretan paratuta liluratze- ko pasionerik ez nortasunik.

Eta inor bere euskal mane- ran eta izakeran letratu izandu ezak (frailuneriak segituan ito- ko baitu edozein saialdi, inon- dik ere usnkatzen baitu hil ala biziko afera zaiola) euskal idazlea ikuspuntu frailuno ho- rren heredero eta depositario huts bihurtu da, batere ñabar pinttarik gabe, euskal inkultu- ra letratuaren komentuko zol-

dan bakteria bat bezala birsor- tua.

Horren arabera, euskal le- trak soilik doktrina emateko, moralizatzeko, herri hau sal- batzeko, kongresu pitoak jen- daje pitoekin egiteko eta poliki kobratzeko erabili behar dira. Alde batean doktrinomania eta kobrantza, kostako dena kos- ta, eta bertzean gustorik eza, pasiorik batere eta kultura are eskasagoa, harrigarri litzake hemen zerbatto, ttintta bat, xirtaño baten itzala bada ere, sortzea.

Gero gainera, panorama li- luragarria osatzeko, Larra- mendi eta Garibai probintzia- no kakazuen garaitik hona, akonplejatuen portaera gai- lendu da erabat azken milurte erdian. Euskal mamurro letra- tu tipikoa hiperespainol gisa fi- guratu nahian euskalduna de- la dioen subespainol xaborra da, espainolak bezainbat kul- tura eta kultura bera duela frogatu nahi duen probintzia- noa.

Gaixo tximinoak, zertaz ez doaz alkortze bidean eta xuxen xuxen espainolez ari? Ez, be- ren erlijioak debekatzen die: nola frogatu bestela espainolei interesanteak direla? Xixtarik ere ez baitute egin espainolei fidelki zerbait frogatzeko edota espainolak bezala izateko ez denik: hiztegiak, literatur ge- neroak, itzulpenak, euskal- sandien gomendio amorosak, denak, beti zakurraren barra- bilak bezain bangoardistak es- painolarekiko. Hauxe baizen ez da euskal kultura ofizial su- bentzionatu txalotua. Eta zein da animaleko esportzu horren lorpena? Ja ere? Ez arraiua! Euskal kulturak espainolak eta amerikauak gainditu ditu gauza batean: euskal letratu munduko inor baino doktrina- rioago da».

Are gehiago Eduard: letrena ezezik, hitzen majia bera, me- todo monolitiko apezkoi stali- niano berberak irentsi dik he- men, «*Hitzaren kirol naziona- la*», «*Hitza jolas bihurtu zen*» eta gisako ebanjelio salbadoreak lekuko.

Ziria

• Motxorrosolo •

Trufa gaitzen

TSUA DENAK, IRAGAN HURBILEKO EGOERAREN AZTERKETA, ARGITASUN OSOZ PAUSATU ZUEN. GARAI BATEKO BORTIZKERIA, NAGUSIKI GORRI ETA URDINEZ JANTZI ZEN HURA, EZ OMEN ZEN BATERE ERRENTAGARRIA BIZI GINTUEN GARAI HORREARAKO. ALTA, EZ ZUEN INOLAZ ERE INDARRAREN ERABILERA BAZTER- TZEN. ATAKA BERRIAN, BERE INGURUOK, PASATA ZIRUDITEN MOLDEAK ERA- KUTSI DIZKIGUTE. TRUFA GAITEZEN.